ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АРБІТРАЖНИХ КЕРУЮЧИХ У СИСТЕМІ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

БОЯРЧУКОВ Сергій - аспірант кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін Київського університету права НАН України
ORCID 0009-0005-7826-1934
УДК 346
DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2025.1.14

Стаття присвячена аналізу правових особливостей дисциплінарної відповідальності арбітражних керуючих у системі законодавства України. У ній розглянуто основні проблеми, пов'язані з відсутністю єдиного нормативно-правового регулювання дисциплінарних питань у цій сфері, а також із суб'єктивністю підходів до визначення та кваліфікації порушень. Особливу увагу приділено аналізу гібридного характеру дисциплінарної відповідальності арбітражних керуючих, яка поєднує риси адміністративного та дисциплінарного впливу, що значно ускладнює її реалізацію. У статті розкрито проблему дублювання функцій контролюючих органів і подвійної юрисдикції судового контролю. Робота має на меті не лише узагальнити існуючі наукові підходи до цього питання, але й сформувати пропозиції щодо вдосконалення нормативно-правової бази у сфері дисциплінарної відповідальності арбітражних керуючих.

Ключові слова: арбітражний керуючий, дисциплінарна відповідальність, дисциплінарний проступок, дисциплінарна комісія, трудові відносини, трудове законодавство.

Постановка проблеми

Арбітражні керуючі є важливими суб'єктами господарського процесу, на яких покладаються функції управління майном боржника, санації та ліквідації юридичних осіб. З огляду на це, їх діяльність повинна бути чітко регламентована, а порушення встановлених норм має тягнути за собою юридичну відповідальність.

Однак, у системі українського законодавства відсутні чіткі правила, які б регулювали дисциплінарну відповідальність арбітражних керуючих. Це зумовлює низку проблем, таких як суб'єктивність у кваліфікації порушень, дублювання функцій контролюючих органів, а також колізії між адміністративними та дисциплінарними процедурами. Актуальність цієї проблеми підсилюється необхідністю адаптації національного законодавства до європейських стандартів, які вимагають прозорості та передбачуваності процедур.

Стан наукової розробки

У науковій літературі та юридичній практиці питання дисциплінарної відповідальності арбітражних керуючих досліджуються недостатньо, хоча окремі аспекти цієї проблеми висвітлювалися в роботах таких авторів, як: Д.М. Лук'янцем та М.І. Хавронюком. Попри це, залишаються невирішеними такі частини загальної проблеми, як: відсутність єдиного нормативно-правового акту, який би регулював дисциплінарну відповідальність арбітражних керуючих; суб'єктивність підходів до визначення дисциплінарного проступку та його відмежування від адміністративного порушення; неврегульованість питань подвійної юрисдикції (контроль Міністерства юстиції та судовий контроль).

Мета статті – полягає в аналізі правових особливостей дисциплінарної відповідаль-

ності арбітражних керуючих в Україні та формуванні рекомендацій щодо її вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження

Згідно з Конституцією України (пункт 22 стаття 92), засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них визначаються виключно законами України [4].

Дисциплінарна відповідальність є одним із видів юридичної відповідальності. У трудовому законодавстві поняття дисциплінарної відповідальності регулюється Кодексом законів про працю України (КЗпП), який визначає правовідносини між роботодавцями та працівниками. У сфері трудових відносин дисциплінарна відповідальність означає обов'язок працівника, який допустив дисциплінарний проступок, відповідати перед роботодавцем за свої винні протиправні дії та підлягати дисциплінарним стягненням, передбаченим нормами трудового права [1].

Підставою для притягнення працівника до дисциплінарної відповідальності, згідно з трудовим законодавством, є дисциплінарний проступок. Це свідоме, протиправне невиконання або неналежне виконання працівником його посадових обов'язків (порушення трудової дисципліни), за яке передбачено відповідні санкції.

Згідно зі статтею 147-1 Кодексу законів про працю України: «Дисциплінарні стягнення накладаються органом, якому надано повноваження приймати на роботу (обирати, затверджувати чи призначати на посаду) відповідного працівника». У відповідності до положень КЗпП, дисциплінарні стягнення застосовуються роботодавцем або уповноваженим ним органом одразу після виявлення порушення. Такі порушення регламентуються правилами внутрішнього трудового розпорядку, дисциплінарними статутами чи іншими подібними нормативними актами [2].

Таким чином, дисциплінарна відповідальність є наслідком порушення працівником встановлених вимог, що забезпечують ефективну організацію трудового процесу.

В українському трудовому законодавстві визначено два види дисциплінарної відповідальності: загальна та спеціальна.

Загальна дисциплінарна відповідальність регулюється Кодексом законів про працю України (КЗпП) та Правилами внутрішнього трудового розпорядку і поширюється на всі категорії працівників, за винятком тих, чия трудова діяльність регулюється спеціальними нормативно-правовими актами. Загальна відповідальність передбачає застосування таких заходів дисциплінарного впливу, як догана чи звільнення за порушення трудової дисципліни.

Спеціальна дисциплінарна відповідальність, навпаки, поширюється на окремі категорії працівників, діяльність яких регулюється спеціальними законами, статутами чи положеннями про дисципліну. Її особливістю є застосування, крім догани і звільнення, інших заходів дисциплінарного впливу. Серед них: пониження в посаді або класному чині, позбавлення нагрудного знака, звільнення з позбавленням класного чину, попередження про неповну службову відповідність, затримка у присвоєнні чергового рангу чи призначенні на вищу посаду, зауваження, сувора догана тощо.

Спеціальна дисциплінарна відповідальність поширюється на вузьке коло працівників, які підпадають під дію спеціальних нормативно-правових актів. До таких нормативних документів належать, наприклад, закони України «Про державну службу» та «Про судоустрій і статус суддів». Таке регулювання дозволяє враховувати специфіку професійної діяльності та забезпечує ефективний контроль за дотриманням дисципліни.

Виникає питання щодо статусу арбітражного керуючого як суб'єкта трудових відносин і виду дисциплінарної відповідальності, що до нього може бути застосована, є складним і багатогранним. Профільне законодавство не дає відповіді на ці запитання, проте дуже несподівану відповідь ми знаходимо у Податковому кодексі України. Згідно з пунктом 1 статті 10 Кодексу України з процедур банкрутства (КУПБ), арбітражний

керуючий вважається суб'єктом незалежної професійної діяльності. Відповідно до пункту 14.1.226 Податкового кодексу України (ПКУ), він класифікується як самозайнята особа. Отже, з огляду на норми Податкового кодексу, арбітражний керуючий не може вважатися працівником у розумінні Кодексу законів про працю України (КЗпП) [3; 6].

Постанова Верховного Суду від 13.03.2018 р. у справі № Б8/180-10 підтверджує відсутність трудових відносин між арбітражним керуючим і підприємством, щодо якого здійснюється санація або ліквідація. Суд вказує, що арбітражний керуючий діє на підставі закону, а не трудового договору; призначення арбітражного керуючого здійснюється судом, а не власником підприємства або уповноваженим органом, як того вимагає стаття 117 КЗпП; відносини між арбітражним керуючим і боржником мають цивільно-правовий характер і регулюються спеціальним законом про банкрутство [7].

Таким чином, на арбітражного керуючого не поширюється загальна дисциплінарна відповідальність, передбачена КЗпП, оскільки він не є працівником у традиційному розумінні цього терміна. Його діяльність регулюється спеціальним законодавством, яке передбачає відповідальність за порушення професійних обов'язків у вигляді дисциплінарних, адміністративних або інших санкцій, визначених профільними нормами.

Наприклад, Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (втратив чинність) та чинним КУПБ передбачаються такі заходи впливу, як анулювання свідоцтва про право на здійснення діяльності арбітражного керуючого або відсторонення його від виконання обов'язків. Це є проявом спеціальної відповідальності, яка застосовується до осіб, що здійснюють незалежну професійну діяльність.

Отже, арбітражний керуючий дійсно не є суб'єктом дисциплінарної відповідальності, яка передбачена Кодексом законів про працю України (КЗпП). Його відповідальність має спеціальний характер і регулюється лише нормами Кодексу України з процедур банкрутства (КУПБ).

Згідно зі статтею 19 КУПБ, дисциплінарний проступок арбітражного керуючого включає:

1. Зайняття діяльністю, несумісною із діяльністю арбітражного керуючого, що порушує професійні вимоги.

2. Порушення правил професійної етики арбітражного керуючого, визначених Кодексом професійної етики та іншими нормативними актами.

3. Невиконання або неналежне виконання своїх обов'язків, передбачених законодавством та договором.

4. Невиконання статуту або рішень саморегулівної організації арбітражних керуючих (СРО), що регулює його діяльність [3].

Статтею 20 пунктом 5 КУПБ [3] визначено: « … у разі виявлення під час перевірки діяльності арбітражного керуючого порушень норм законодавства державний орган з питань банкрутства може зупинити діяльність арбітражного керуючого та передати матеріали на розгляд Дисциплінарної комісії для застосування до порушника дисциплінарного стягнення».

Роль саморегулівної організації (СРО): СРО може проводити перевірку діяльності арбітражного керуючого за зверненням учасників справи про банкрутство або за власною ініціативою. СРО здійснює моніторинг дотримання арбітражним керуючим: Статуту СРО; Кодексу професійної етики; Рішень, прийнятих СРО.

Відповідно до ст. 21 КУПБ: «Арбітражні керуючі несуть дисциплінарну відповідальність у порядку, встановленому Кодексом [3].

Державний орган з питань банкрутства за поданням Дисциплінарної комісії застосовує до арбітражних керуючих дисциплінарні стягнення».

Відповідальність арбітражного керуючого є спеціальною і передбачає застосування заходів впливу, визначених виключно КУПБ. Ці заходи стосуються професійної діяльності керуючого і покликані забезпечити ефективність процедур банкрутства, дотримання етичних стандартів та захист прав учасників справи.

Характерною особливістю дисциплінарної відповідальності арбітражних керуючих

є те, що рішення про застосування відповідного стягнення приймає не Міністерство юстиції, а Дисциплінарна комісія, відповідно до статті 22 Кодексу України з процедур банкрутства. Комісія діє на основі свого положення та не є структурним підрозділом Мін'юсту. Її рішення оформлюються у вигляді протоколу засідання, і ці рішення не вважаються офіційними актами Міністерства юстиції.

Проте, притягнення арбітражного керуючого до дисциплінарної відповідальності як завершальний етап оформлюється наказом Міністерства юстиції. Зазначений наказ є адміністративним актом суб'єкта владних повноважень, що створює правові наслідки для арбітражного керуючого. Оскільки такий наказ має адміністративний характер, його оскарження відбувається в межах адміністративної юрисдикції. Така особливість призвела до юрисдикційної колізії: з одного боку, справи про банкрутство та всі пов'язані з ними спори, включно з діями арбітражного керуючого в процесі, розглядаються господарськими судами. З іншого боку, наказ Міністерства юстиції, яким затверджується дисциплінарне стягнення, належить до адміністративних актів і підлягає розгляду адміністративними судами. Така колізія ускладнює процес захисту прав арбітражних керуючих. Вони змушені звертатися до різних судових інстанцій залежно від характеру спору: до господарського суду — з питань, що виникають у процедурі банкрутства, і до адміністративного суду — для оскарження дисциплінарних рішень. Це може затягувати процес і створювати додаткові труднощі в правовому регулюванні діяльності арбітражних керуючих.

Таким чином, дисциплінарна відповідальність арбітражних керуючих, регульована спеціальними нормами КУПБ, демонструє не лише специфіку правового статусу цих осіб, але й виявляє проблеми правозастосування, що потребують вирішення для забезпечення єдності судової практики.

Юридична невизначеність щодо строків притягнення арбітражних керуючих до дисциплінарної відповідальності є наслідком наявності колізій між нормами Кодексу України з процедур банкрутства і процедурними аспектами, пов'язаними з повноваженнями Міністерства юстиції.

Згідно з пунктом 4 статті 21 КУПБ, рішення про застосування дисциплінарного стягнення має бути прийняте протягом двох місяців з дня виявлення дисциплінарного проступку, але не пізніше одного року з дня його вчинення. Однак виникає запитання, яке саме рішення мається на увазі: протокольне рішення Дисциплінарної комісії чи наказ Міністерства юстиції [4]. На практиці ж між ухваленням цих двох рішень часто проходить значний проміжок часу. Дисциплінарна комісія за результатами своїх засідань оформлює висновок у вигляді протоколу, який згодом стає підставою для видання наказу Міністерством юстиції. Цей часовий розрив може становити від декількох днів до місяців, що дає арбітражним керуючим підстави для оскарження, особливо якщо наказ Мін'юсту було видано після спливу зазначених у законі строків.

Додаткову неоднозначність додає те, що положення про Міністерство юстиції, затверджене постановою Кабінету Міністрів України № 228 від 02.07.2014 року, не містить прямої норми про функцію притягнення арбітражних керуючих до дисциплінарної відповідальності. Згідно з цим документом, Мін'юст уповноважений лише встановлювати порядок контролю за діяльністю арбітражних керуючих, проводити перевірки та здійснювати відповідний контроль. Притягнення до дисциплінарної відповідальності як адміністративна функція прямо не визначено [9].

Водночас Міністерство юстиції наділено обов'язком виявлення та запобігання вчиненню дисциплінарних проступків, що стосується не лише арбітражних керуючих, але й інших категорій осіб. Ця функція більше орієнтована на загальний контроль і превентивні заходи, ніж на здійснення безпосередньо дисциплінарних санкцій.

Таким чином, колізія строків і питань повноважень Мін'юсту створює серйозні підстави для арбітражних керуючих оскаржувати дисциплінарні стягнення. Це, у свою чергу, вказує на необхідність удосконалення законодавства, зокрема, щодо чіткого визначення моменту прийняття рішення

про притягнення до відповідальності та повноважень органів, залучених до цього процесу.

Міністр юстиції України володіє широким колом повноважень, які охоплюють питання призначення, звільнення, заохочення та притягнення до дисциплінарної відповідальності працівників різних структур, що належать до сфери управління Міністерства юстиції. Зокрема:

« … порушує перед Кабінетом Міністрів України питання щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності керівника Укрдержархіву та його заступників; призначає на посаду та звільняє з посади керівників підприємств, установ, організацій, що належать до сфери управління Мін'юсту, приймає рішення щодо їх заохочення та притягнення до дисциплінарної відповідальності; порушує в установленому порядку питання щодо заохочення та притягнення до дисциплінарної відповідальності своїх заступників та державного секретаря Мін'юсту; тощо». Як бачимо, Міністерство юстиції має достатньо широке коло посадових осіб, щодо яких можливе застосування дисциплінарної відповідальності за визначених підстав.

Ситуація з дисциплінарною відповідальністю арбітражних керуючих, як вона регулюється чинним законодавством, справді демонструє низку суперечностей і неоднозначностей. Зокрема, стаття 3 Кодексу України з процедур банкрутства (КУПБ) передбачає виключний перелік повноважень державного органу з питань банкрутства (Міністерства юстиції), серед яких є лише встановлення порядку здійснення контролю за діяльністю арбітражних керуючих і перевірки їхньої роботи. Проте пряме право Мін'юсту притягати арбітражних керуючих до дисциплінарної відповідальності не закріплено в законі [3]. Ця прогалина в законодавстві не є випадковою. Вона пов'язана з тим, що між Міністерством юстиції та арбітражними керуючими відсутній повний комплекс правовідносин, який би дозволяв говорити про дисциплінарну відповідальність у класичному розумінні. Арбітражні керуючі не є найманими працівниками Міністерства юстиції, а Мін'юст, у свою чергу, не виконує функції їхнього роботодавця. Крім того, арбітражні керуючі не належать до категорії державних службовців, а їхній статус визначається як суб'єкти незалежної професійної діяльності, згідно з КУПБ і Податковим кодексом України.

Призначення арбітражних керуючих у справах про банкрутство здійснюється господарськими судами, а фінансування їхньої діяльності забезпечується за рахунок кредиторів, боржників або ліквідаційної маси. Ці аспекти ще більше підкреслюють незалежний характер їхньої діяльності та відсутність підпорядкування Міністерству юстиції.

Таким чином, зазначена колізія показує фундаментальну проблему: хоча Міністерство юстиції формально бере участь у процесі застосування дисциплінарної відповідальності через затвердження рішень Дисциплінарної комісії, його повноваження у цій сфері юридично не визначені вичерпно та чітко. Це створює ризики неправомірного втручання в діяльність арбітражних керуючих і дає останнім підстави для оскарження дисциплінарних рішень, зокрема через невідповідність дій Мін'юсту його правовому статусу та межам компетенції, встановленим КУПБ.

Для усунення цих проблем необхідно чітко розмежувати контрольні та дисциплінарні функції, а також визначити відповідальність арбітражних керуючих у спосіб, що відповідав би принципам правової визначеності та верховенства права.

Висновки

Арбітражні керуючі несуть не стільки дисциплінарну відповідальність, скільки відповідальність за порушення чинного законодавства, встановлених Міністерством юстиції правил організації професійної діяльності, етичних норм, а також регламентів саморегулівних організацій. Це призводить до підміни понять «дисциплінарний проступок» ширшим і не визначеним поняттям «грубе порушення», що немає чіткої дефініції, а тому його застосування є суб'єктивним і часто довільним.

В Україні відсутній зведений кодекс, статут чи збірник дисциплінарних правил, що регулював би відповідальність арбітражних

керуючих. Така прогалина в законодавстві спричиняє дублювання функцій контролюючих органів, ускладнює механізм притягнення до відповідальності та створює умови для подвійної юрисдикції судового контролю.

Система дисциплінарної відповідальності арбітражних керуючих в Україні має гібридний характер, поєднуючи елементи дисциплінарної та адміністративної відповідальності. Водночас ця система є недостатньо унормованою в межах чинного законодавства, що значно ускладнює її застосування на практиці.

Література

1. Види, підстави та порядок накладення дисциплінарних стягнень // Міністерство юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_23358 (дата звернення: 15.12.2024)

2. Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 № 322-VIII : станом на 27 верес. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення: 15.12.2024).

3. Кодекс України з процедур банкрутства : Кодекс України від 18.10.2018 № 2597-VIII : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text (дата звернення: 15.12.2024).

4. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 15.12.2024).

5. Курс адміністративного права України : підручник / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, І. Д. Пастух, О. Є. Користін та ін. ; за ред. В. В. Коваленка. Київ : Юрінком Інтер, 2012. 808 с.

6. Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI : станом на 11 груд. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text (дата звернення: 15.12.2024).

7. Постанова Верховного суду від 13.03.2018 р. у справі №Б8/180-10 URL:http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=72882334&red=1000037e7d9aa32ac62dadce7646026427ced1&d=5 (дата звернення: 15.12.2024)

8. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII : станом на 30 черв. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text (дата звернення: 15.12.2024).

9. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України : Постанова Каб. Міністрів України від 02.07.2014 № 228 : станом на 1 листоп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-п#Text (дата звернення: 15.12.2024).

10. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII : станом на 11 груд. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text (дата звернення: 15.12.2024).

11. Хавронюк М. І. Дисциплінарні правопорушення і дисциплінарна відповідальність : навчальний посібник. Київ : Атіка, 2003, 240 с.

References

1. Vydy, pidstavy ta poryadok nakladennya dystsyplinarnykh styahnen′ // Ministerstvo yustytsiyi Ukrayiny. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_23358 (data zvernennya: 15.12.2024)

2. Kodeks zakoniv pro pratsyu Ukrayiny : Kodeks Ukrayiny vid 10.12.1971 № 322-VIII : stanom na 27 veres. 2024 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (data zvernennya: 15.12.2024).

3. Kodeks Ukrayiny z protsedur bankrut·stva : Kodeks Ukrayiny vid 18.10.2018 № 2597-VIII : stanom na 15 lystop. 2024 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text

4. Konstytutsiya Ukrayiny : vid 28.06.1996 № 254k/96-VR : stanom na 1 sich. 2020 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text (data zvernennya: 15.12.2024).

5. Kurs administratyvnoho prava Ukrayiny : pidruchnyk / V. K. Kolpakov, O. V. Kuz′menko, I. D. Pastukh, O. YE. Korystin ta in. ; za red. V. V. Kovalenka. Kyyiv : Yurinkom Inter, 2012. 808 s.

6. Podatkovyy kodeks Ukrayiny : Kodeks Ukrayiny vid 02.12.2010 № 2755-VI : stanom na 11 hrud. 2024 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text (data zvernennya: 15.12.2024).

7. Postanovi Verkhovnoho sudu vid 13.03.2018 r. u spravi №B8/180-10 URL:http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=72882334&red=1000037e7d9aa32ac62dadce7646026427ced1&d=5 (data zvernennya: 15.12.2024)

8. Pro derzhavnu sluzhbu : Zakon Ukrayiny vid 10.12.2015 № 889-VIII : stanom na 30 cherv. 2024 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text (data zvernennya: 15.12.2024).

9. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro Ministerstvo yustytsiyi Ukrayiny : Postanova Kab. Ministriv Ukrayiny vid 02.07.2014 № 228 : stanom na 1 lystop. 2024 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-p#Text (data zvernennya: 15.12.2024).

10. Pro sudoustriy i status suddiv : Zakon Ukrayiny vid 02.06.2016 № 1402-VIII : stanom na 11 hrud. 2024 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text (data zvernennya: 15.12.2024).

11. Khavronyuk M. I. Dystsyplinarni pravoporushennya i dystsyplinarna vidpovidal′nist′ : navchal′nyy posibnyk. Kyyiv : Atika, 2003, 240 s.

Boiarchukov S.

LEGAL FEATURES OF DISCIPLINARY RESPONSIBILITY OF ARBITRATION MANAGERS IN THE LEGAL SYSTEM OF UKRAINE

The article is devoted to the analysis of the legal features of the disciplinary liability of arbitration managers in the system of Ukrainian legislation. It considers the main problems associated with the lack of a single regulatory framework for disciplinary issues in this area, as well as the subjectivity of approaches to the definition and qualification of violations. Particular attention is paid to the analysis of the hybrid nature of the disciplinary liability of arbitration managers, which combines the features of administrative and disciplinary influence, which significantly complicates its implementation. The article reveals the problem of duplication of functions of supervisory bodies and dual jurisdiction of judicial control. The work aims not only to generalize existing scientific approaches to this issue, but also to formulate proposals for improving the regulatory framework in the field of disciplinary liability of arbitration managers.

Key words: arbitration manager, disciplinary liability, disciplinary offense, disciplinary commission, labor relations, labor legislation.